

Óðalsrætturin í Føroyum.

Eitt yvirlit yvir søguligu tilgongdina og
orsakir hennara.

Eftir E. A. Bjørk.

»Sammen med jordeje er arv og æt født. De er jordens åndelige natur. Forklarer menneskers bundne og religiøse forhold til jord. De giver øje et ærværdigt mytisk indhold.«

Martin A. Hansen i »Orm og Tyr«.

I. Rætturin hjá ættini til jørðina.

Ætt og ogn er sama orðið. Á teimum norrønu málunum hevur orðið fingið týdningin slekt, men á hinum germansku málunum merkir sama orðið ogn: (á gotiskum: *aiths*, á angelsaksiskum: *æht* og á fornhetiskum: *eht*). Uppruna-týdningurin av orðinum er: tey, ið hoyra uppí ella hoyra saman sbr. fornirskt: *icht*, sum merkir komandi slektin ella ættarbólkur.

Orðið óðal er óivað ein avljóðsháttur av aðali, sum víðari kann færast aftur til hitt grikska: *atalos* í merkingini barnsligur, og hetta orðið stavar aftur frá *atta*, sum hjá Homer merkir: kæri faðir, kæri gamli e. l., smbr. latín: *atavus*, sum veruliga merkir faðir at oldurabba, men í fleirtali *atavi* og eisini nýtt í skaldamáli í týdninginum forfedrar, haðani fremmandaorðið *atavisma*, sum merkir endurkyknan av ættarbregði frá einum forfaðir, sum hevur livað langt afturi. Hitt felagsgermanska orðið *abela* ella *obelā* (sum kortini er ókent) verður hildið at koma av orðinum *atta* í týdn-

inginum fedrarnir, og hiðani stavar víðari angelsaksiska *ebel* og *obel* í merkingini heimstaður og fornfrísiska *ethel* og *othol* í týdninginum arvagóðs, smbr. fornsaksiska *othil* og fornhátsyska *uodal* í somu merking. Á fornorrónum verður óðal nýtt bæði í merkingini heimstaður (føðiland) og ogn, serliga jarðarogn, smbr. alda óðal: sum als ikki við nøkrum rætti kann takast frá ognarmanninum.

Hesin felagstýdningur av orðunum ætt, ogn og óðal bendir aftur til eina tíð, tá ið allur ognarrætturin var hjá ættini. Hetta var í fyrstu syftu galdandi fyri ættargarðin. Tey ymsu ættarliðini, ið sótu fvri garðinum, høvdu í veruleikanum einans nýtslurætt. Ognarrætturin var hjá ættini, og hesin rættur bendi aftur til teir aldargomlu forfedrarnar, smbr. týdningin av *atavus omanfyri*. Í eini norskari rættarbót um óðalsloysising frá 1316 stendur, at óðalsvitnini skulu »telja langfeðr til haugs ok til heiðni«. Slektin skal sostatt førast aftur til »haugbúi«, hins heygsetta. Var garðurin komin aðrari ætt í hendi, so høvdu eftirkomararnir kortini støðugt ein ávisan rætt til »jarðfolgit fé«, t. e. góðs, sum var loynt ella niðurgrivið í garðsins jørð. Í landslög Magnusar Lagabötara frá 1274 (VI–16–1) verður umrøtt, at triðiparturin av slíkum góðsi legst honum til, ið »er næst á til haug-óðals at telja«, tað vil siga, næsti eftirkomari hins heygsetta.

Um hinrar stóru gravheygarnar skrivar sviin C. W. VON SYDOW (s. 98): »stenålderns megalitgravar såväl som vikingatidens gravhögar har tydlichen fått sina väldiga former, icke blott för att vara monument, utan även för att vara bostäder åt de döda«. Eftir eini einfaldari uppfatan var tað teir heygsettu, sum áttu garðin við øllum lunnindum, ja allan arvin. Í hini hugvekjandi bókini »Orm og Tyr« viðger høvundin MARTIN A. HANSEN hetta soleiðis (s. 76):

»Hos nogle folk ved Middelhavet, som hos de ældre romere, havde den døde juridisk ejendomsret over sit gods efter døden. Det må forstås sådan, at først med døden tiltræder en mand endelig arven, hidtil har han kun forvaltet den for sin døde forgænger. Måske man aldrig under disse

himmelstrøg har givet tanken en juridisk betydning, men som ideel begrundelse, mytisk og religiøs, har man vel nok kendt den. Den døde ejede det hele. Arven er da et stort og mærkeligt begreb. Til den hører ikke bare jord, gård, kvæg og andre herligheder, men også ættens levende medlemmer, dens kraft og lykke. Og det er til den døde, husbonden henvender sig for at få varsler, råd, forskrifter. »At sidde ude« hed det i oldnordisk tid, når ætmanden spurgte den døde. Han sad da på højen ved nattetid og kom ved galder til at tale med dødningen. Den mægtige æts udesidder var thulen, en mager og seer med en ensom, forfærdelig viden».

Ættarinnar rættur til jørðina hevur soleiðis røtur langt afturi í tíðini. Danmark viðvíkjandi vil MARTIN A. HANSEN føra hann aftur til jatnastovutiðina. GUSTAV HEBER vil Noregi viðvíkjandi føra hann heilt aftur til istíðina. Hann sigur, at veiðumenninir á teim ymsu búplássunum — og hesir kunnu hálvavegna javnmetast við eina ætt — mettu seg »i fellesskap á eje hele det territorium så vel til lands som til sjøs, som de mente nærmest tillå deres felles bo-plass» (I, s. 24). Tað er kortini heldur ivasamt, um teir minni mentaðu veiðimenninir hava havt eina fasta uppfatan av ættarinnar rætti til jørðina og av sjálvum ættarhugtakinum. Tilik áskoðan er helst fyrstu ferð framkomin, tá ið umskipað varð til veruligan landbúnað.

II. Ættarinnar rættur i teim norrønu landslagslógunum.

Í ættarsamfelagnum kundi avhending av jørðini ikki fara fram. Hon hoyrdi jú ættini til. Arvaskifti kom heldur ikki fyri. Jørðin gekk óbýtt frá slektarlið til slektarlið. Døturnar giftust burtur og komu tessvegna í eina nýggja ætt. Synirnir vórðu sitandi á garðinum, og tá ið tað trondist á ættar-garðinum kundu teir yngru synirnir rýma heiman og stovna ein nýggjan garð á teim stóru, villini heiðum.

So hvørt sum fólkatalið øktist, minkaðu möguleikarnir

at stovna nýggjar garðar úti í haganum, og samstundis vaks talið á teim húskum, sum máttu sita á ættargarðinum. Loksins varð tað tí neyðturvilitg at skifta garðin sundur. Brúkið av garðinum er helst vorðið skift millum húskini, men so við og við er skiftingin farin fram eftir fastari skipan og lutvist eru menn komnir fram til eina veruliga viðurkenning av ognarrættinum til teir ymsu partarnar av garðinum.

Komnir so langt, hevur neyðugt verið at ásanna, at jørð kundi verða avhendað, men upprunaliga hava teir einans kunna selt jørðina í ítarstu neyð, smb. 3. Mós. 25, 25: »Verður bródir tín fátækur og má selja nakað av jørð síni.«

Innan fyri tað norrøna mentunarökið kemur hetta týðuligast fram í teim svensku landslagslógunum. Í Götalagen (kap. 28) stendur soleiðis, at eingin má selja sína jørð, utan neyðin noyðir hann til tess, og sjálvt i tí féri kundi jørðin einans seljast til ættarmenn. Fyrst skuldi hon verða boðin næstrafólkinum. Vóru tey ikki fær fyri at keypa, skuldi hon bjóðast teimum, ið vóru longur burtur í ætt, »men jord má aldrig köpas utom ätten«. Tann sum kortini seldi sína fedrannajørð slapp ikki at arva brøður og frændur og misti rættin til mannabót. Í einum uppískoyti til lögina verður umrøtt (2–63–2), at tann sum – tá ið neyðin ikki strongdi á – söplaði jørð, ið gav 3 merkur i leigu, burtur, skuldi missa hálsin og konan úтиhýsast úr kirkjuni. Í hesum sambandi verður eisini at nevna fyriskipanina í Yngre Västgötalagen (Jorda-Balk 5) um, at konufólk ikki má selja jørð, »om icke hunger driver henne därtil eller brist på kläder eller annat trångmål«.

Samsvarandi skipanir eru at finna í ymsum øðrum svenskum landslagslóginum, men eru ókendar í teim norsku og donsku landslagslóginum. Kortini er ikki ovboðið at halda, at bann eisini her hevur verið móti jarðarsølu – utan í tí féri, at neyðin hevur verið atvold til tess. Ein leivd av hesum er kanska at finna í Jútsku lóg I – 34, har tað í brotum ljóðar í innganginum: »Bondæ ma sin eghæn iord sælæ hwem sum han wil . . .« Rætt er, at tað er mest nat-

túrligt at fata hesa grein móttvegis til ta fyrstu aftaná: 1–35: »Bondæ ma æi saelæ sin kunæ iord . . .«, men heilt óhugsandi er tað kortini ikki, at inngangsorðini sipa til eina fyrrverandi rættarstøðu, har bónin als ikki kundi selja jørð sína. Annars likjast byrjunarorðini í J. L. 1–34 einari stevnuskrá, tí heildarinnihaldið í fyriskipanini skerjir ógvuliga nögv hin fría avhendingarrættin. Beinleiðis framhald av teim nevndu orðunum í I – 34 ljóðar: »of han them lagh bøth sinæ næstæ frændær a thry thing«. Verður jørðin skeytad burtur, áðrenn lögboð er gjört, »tha mvghæ han næstæ frændær thæt aftær kallæ oc havær han for gørth sinæ thre marc with konung oc with bondæ.

Í J. L. I – 34 verður soleiðis hálvavegna ein skylda áloegd honum, sum vil selja jørð sína, til at lögþjóða hana út á trimum tingum t. v. s. bjóða næstrafólkinum at keypa jørðina. Til hetta svarar ein rættur fyri hesar frændir til at loysa jørðina t. v. s. at keypa hana frá ognarmanninum. J. L. I – 34 nevnir einki um tann pris, frændurnir kunnu loysa jørðina fyri. Men helst er talan bert um forkeypsrætt t. v. s. ein rætt til at ogna jørðina fyri hægsta pris, sum kann fáast við sölù til fremmandar.

Í øðrum norrønum landslagslögum eru ásettar prísskipanir sum loysing skal fara fram eftir. Í Sælandslög hjá Eiriki stendur, at seljarin ikki má »meta teimum jørðina dýrari enn tað dýrasta hann fyrr hevur keypt líka nögvu og líka góða jørð fyri í teirri bygdini ella aðrari bygd í tí sóknini, og ikki má hann selja frændum sínum hana dýrari enn hon fyrr er sold«. Í Skáanalög eru ongar fyriskipanir at finna um jarðaþrísin, men í Anders Sunesens sonevndu parafrasu yvir lógina (kap. 19) verður kortini tann tilburður havdur á málí, at seljarin færir prógv fyri, at næstringarnir hjá honum hava sitt fyri at keypa jørðina »for dens rette pris«, sum viðari kundi benda á, at eisini her hevur talan verið um eina ella aðra prisáseting, og í ymsum svenskum landslagslögum eru fyriskipanir at finna um, hvat ið gjaldast skuldi fyri jørðina við loysingina. Í

Västgötalagen yngru ljóðaði treytin soleiðis, at jarðarvirðið skuldi ásetast av serligum metingarmonnum, og sambart Uppländslagen (Jordabolk 1) skuldi ein mørk í reinum silvuri gjaldast fyri hvønn »ørtug« ella »attung« av jørð, t. e. $\frac{1}{8}$ av »hundradland«; tað er lendi, sum stórhundrað bundi kundu fáast av. Sambart norsku Gulatingslögina (gr. 266) skuldi jørðin metast til loysing.

»Løgboðsskylda« og »loysingarrættur« eru soleiðis tvinnar síður av sama málevni, men loysingarrætturin verður tó ikki altið treytaður av, at løgboðsskyldan verður lúkað. Sum áður nevnt høvdu ættfrædirnir rætt sambart J.L. I – 34 at krevja skeytíð aftur, um jørðin var skeytað burtur, áðrenn løgboð var farið fram. Ein líkan rætt høvdu frædirnir sambært Västgötalagen yngru, ja, sjálvt í tí føri, at teir høvdu sýtt fyri at keypa jørðina fyri tann virðismetta prisín. Í slíkum føri kundu teir, um jørðin var vorðin sold fyri ein lægri pris loyst hana fyri ta hædd, sum tann, ið var burtur úr ætt, hevði boðið at gjalda. Í Gulatingslögini gr. 265–69 standa greiniligar fyriskipanir um óðalslausn (óðalsloysing) hjá tí fremmanda, ið hevði ognað sær síka jørð, og líkar skipanir eru at finna í Frostatingslögini (XII – 6). Í hinum norrønu landslagslógunum er rætturin til at fáa jørðina aftur frá honum, ið möguliga hevur ognað sær hana, helst ókendur, men her má vera havt í huga, at nakrar av teim svensku lógunum bannaðu jarðarsølu, burtursæð frá tí føri, har neyðin noyddi til tess. Í Skánalóg stendur tyðuliga og greitt, at ættarmenninir ikki kunnu ogna sær jørðina aftur frá keyparanum, men Anders Sunesen til-skilar kortini í parafrasu síni (gr. 19), at summir hava ta uppfatan, at keyparin ikki kann sita við jørðini, uttan seljarin við tólvmannaeiði færir prógv fyri, at ættarmenninir hava sýtt fyri at keypa jørðina til rættan pris.

Forkeypsrætturin hjá slektini til jørðina er kendur frá mongum ymsum fólkaslögum. Í Bíbliuni standa í 3. Mós. 25, 24 og út eftir greiniligar fyriskipanir um loysingarrætt, smbr. eisini Rutarbók 4, 1 ff. Í gomlum fronskum rætti er

loysingarrætturin kendur undir navninum *droit lignager* (av lignage: ætt, slekt), og í gomlum tyskum rætti undir navnинum *Erblosung* og *Erbfreudrecht*. Í teim donsku landslagslógunum verður »lovbydelse« umrøtt í øllum lögum utan Sællandslög Valdemars. Í teim svensku lógunum verður vanliga eitt annað orð *hembud* nýtt, men skyldan til at *hembjuda* jørðina er hin sama sum løgboðsskyldan. Loysingarrætturin verður í Sviaríki nevndur *bördsrätt* av tí fornsvenska *byrþ*, smbr. fornorrøna *byrð*: föðing, burður.

Orðið *byrþ* verður í teim svensku landslagslógunum nýtt í týdninginum loysingarrættur, hartil svarar sagnorðið *byrþa*: prógva sin jarðarrætt orsakað av skyldskapi og *byrþaman*: frændi, ið hevur rætt til at loysa jørð. *Bördsrätt* verður umrøddur í øllum svenskum landslaglögum. Innan fyri hitt vesturnorrøna økið verður orðið *løgboð* nýtt í norsku lógunum Gulatingslögini og Frostatingslögini og í tí íslendsku Grágásuni. Í hesi er kortini ikki talan um at løgbjóða jørð til frændur, men til hann, ið hevur *løgmáli* til jørðina, t. v. s. hann, sum við síni jarðarsølu hevur treytað sær forkeypsrætt. Harafturímóti finnast fyriskipanir í Gulatingslögini gr. 276 og Frostatingslögini gr. 12 um skyldu til at bjóða slektini jørðina, áðrenn hon verður sold, og orðið *løgbjóða* verður nýtt í gr. 277 í Gulatingslögini, hareftir seljarin, um strið tekur seg upp, má hava vitni fyri, »at jørð var boðin løgboði«, um hvussu greiniliga jørðin er boðin slektini. Loysingarrætturin verður sum áður sagt í hesum lögum nevndur óðalslausn, og verður ikki umrøddur í teimum norsku landslagslógunum.

Fólkini tey, sum seljarin hevði løgboðsskyldu til, verða eitt sindur ymist ásett í teim ymsu lógunum. Í Jútsku lög (1–34) og í Östgötalagen (Jordabalk 3) verður sagt, at faðirjørðin skal bjóðast faðirfólk og móðurjørðin móðurfólk, men henda meginregla – paterna paternis, materna maternis – sum er kend frá miðaldar fronskum rætti (*Planiol* III nr. 1791) og aðrastaðni, er annars ókend í norrønum landslaglögum. Sambart Frostatingslögina (XII–4) skal

jørðin bjóðast *bauggildismenn* t. v. s. teim monnum, sum hava rætt til *bauggildi* ella mannsbót (orðið *baugr* merkir ringur, serliga gull- og silvurringar, sum voru nýttir at gjalda við). Teir, sum rætt høvdu til mannsbót eftir Frostatingslögini, voru pápin, abbin umframt synir og sonarsynir hins seinast nevnda. Sambart hinar norrønu landslagslögirnar skal jørðin bjóðast næstringunum, ið vanliga eru teir somu sum arvingar seljarans. Í Gulatingslögini verða hesir nevndu *oðalsnautr* t. v. s. teir, sum eiga lut í óðalinum, men arvafyriskipanirnar fyri óðalsjørð eru kortini ikki heilt tær somu sum fyri annað fæ.

Viðvíkjandi hvørji jørð, ið lögboðsskyldan umfatar, finnast ongar fyriskipanir í teim donsku landslagslögunum. Helst hevur hon eins og í teim svensku landslagslögunum umfatað alla jørð. Í teim yngru svensku landslagslögunum verður harafturímóti skilt millum *arvejord* og *avlingejord* (av fornsvenskum *afla* í merkingini ogna sær), og einans arvajørðin var undirgivin lögboðsskyldu. Gulatingslögini skilir javnsvarandi millum *kaupajørð* og óðalsjørð. Av G. 285 sæst, at keypsjørðin ikki var undirgivin lögboðsskyldu. Óðalsjørðin var tað harafturímóti. Her verður fyrst og fremst at skilja tann jørð, sum gingin var í arv frá manni til mans. Í G. 266 verður gjøllari greitt frá hesum soleiðis, at jørðin skal hava hoyrt somu slekt til í 5 ættarlið og vera gingin yvir í tað sætta, meðan jørðin sambart Frostatingslögina (XII–4) verður óðal longu í 4. ættarliði. Gulatingslögini nevnir seks aðrar hættir sum jørð kann gerast óðalsjørð eftir, sí G. 270, meðan Frostatingslögini einans hevur ein hátt afturat, ið slíkt kundi fara fram eftir, nevniliða við avhending frá kongi; og er hetta eisini kent í Gulatingslögini.

Av hesum sæst, at tað var hópin meira torfört at ogna sær óðalsrætt eftir teim norsku lögum enn at ogna sær loysingarrætt eftir donskum og svenskum lögum. Men aftur fyri hoyrdi tað tí betra fólkinum til at hava óðalsrætt. Í Gulatingslögini verður ein óðalborinn maðr nevndur *hauldr*.

Málsøguliga er orðið av somu rót sum fornn. *halr* (maður) og danska *helt*, men tað fekk í Noregi ein serligan týdning. Í Snorra eddu verður sagt, at *haulþar* eru teir bøndur, sum eru av góðari ætt og njóta fullan rætt (»*þat eru buendr þeir, er gildir eru at ættum ok rettum fullum*«). Í Borgar- og Eidsivatingslógunum verður *hauldmaðr* og *hauldborinn* nýtt um frælsar bøndur í gegnstoðu til leysgitnar og trælir øðrumegin og *lendir menn* hinumegin. Fornn. *lenda* merkir m. a. at veita einum og hvørjum land og ein *lindr maðr* er ein maður, sum kongur hevur veitt jarðagóðs við lunniðum og somuleiðis ávísum hermásligum og fyrisitingarligum uppgávum. Í Gulatingslögini gr. 185 eru sektargjøld at finna fyri sár, sum vísa stættarstóðuna hjá honum, ið var hauldr. Ein fríginvin skal gjalda ein *baugr*, og sum áður nevnt veruliga merkir ein ring (av gulli ella silvuri), men her er virðið av einum baugr ásett til 12 oyru t. v. s. $1\frac{1}{2}$ mørk í silvuri. Sonur hins fríginvna skal gjalda 2 *baugar*, bónindin 3, *hauldin* (óðalborinn maðr) 6, *lindr maðr* 12, jallur 24 og kongurin 48. Í gr. 200 í lögini verður upproknað, hvørjar bøtur teir ymsu stættirnir eiga rætt til. Her eru gjöldini 6 oyru fyri ein fríginvan, 1 mørk fyri son hansara, 12 oyru fyri bónandan, 3 merkur fyri *hauldr maðr*, 6 merkur fyri *lindr maðr* og 12 merkur fyri jall og biskup. Í gr. 180 verður sagt, at mannsbótin hjá ein *hauldr* skal vera 18 merkur og at bøtur hjá øðrum skuldu roknast í mun til hesar, smbr. eisini gr. 224 og 243 somuleiðis 218. Tá ið lógin í gr. 180, 200, 224 og 243 nevnir *hauldr*, men í gr. 185 og 218 óðalborinn maðr, má haldast, at bæði hugtökini eru einstýðandi. *Hauldr* hevur eisini aðrar fyrimunir sambart Gulatingslögina. Sambart gr. 149 hevur hann rætt til funnan hval, sum er 18 alin langur, meðan aðrir einans hava rætt til hálvit so stóran hval, og sambart gr. 129 kann *hauldr* lata tí syni, hann hevur við eini trælkunu, 3 merkur, meðan bónindin einans kann lata 12 oyru (lindr maðr 6 merkur og sonur hins fríginvna 6 oyru). Konan hjá *hauldr* hevur eisini hollari støðu enn bóndakonan, tá ið talan er um tey keypsløg,

hon kann inna (t. v. s. 2 oyra keyp mótvægis 1 oyra keyp hjá bónidakonuni) smbr. G. 56. Likar fyriskipanir eru at finna í Frostatingslóginí. Her fær hauldr 1 mørk meira í bót enn bóni (X-34). Hauldar skulu serliga nýtast til vitnis (IV-B, XIV-7, XV-11), og teir hava ávis framíhjárettindi, tað ið teim funnu hvalunum viðvikur (XIV-10). Haraftur-imóti er hugtakið hauldr ókent í donskum og svenskum rætti. Í Jútsku lóg og Skánalög er kortini ein ávisur munur millum ognárþondur (*othælbondæ, athælbondæ*) og festarar (*landbo*), við tað at innanfyri tað jútska rættarokið kundu ognarþondur vera nevningar (J. L. II-50), og innan fyri tað skánska rættarokið kundu bert ognarþondurnir vera eiðsvørjingar í ognartrætnaði (Sk. L. 238 og 241), men javn-svarandi rættur er ókendur í Sællands lögum, ella í teim-um svensku. Í Áldra Västgötalagen kemur harafturimóti *landær maþær* fyri, svarandi til norskt *lendr maðr*.

Í síni heild kann tí sigast, at lögboðsskyldan og tann til hana svarandi loysingarrætturin er felags fyri tær flestu norsku, donsku og svensku landslagslóginar, men tær norsku fyriskipaninar víkja serliga í tveimum pettum frá donskum-svenskum rætti, nevniliða lutvist við hørðum treyt-um, sum verða álagdar til tess at jörðin verður óðalsjørð, og lutvist við tí serstøðu, hin óðalsheimilaði myndar. U. A. MOTZFELDT (1846) nevnir um hetta (s. 3):

»Medens den norske Odelsrets Erhvervelse vistnok var knyttet til strengere Betingelser end Familieretractsret efter fremmede Love, således var den derimod en Familieret af en ganske særdeles Betydning, Styrke og Varighed.«

III. Óðalsrætturin í Føroyum til 1789.

Tá ið tað soleiðis voru fyriskipanir í øllum teimum gomlu, norrønu londunum við tí endamáli at tryggja ættini fyri-munsrætt til jörðina, kann tað haldast, at átøkar reglur eisini hava verið galldandi á teimum økjum, har norrønir

menn reistu búgv og at óðalsrætturín hevur verið galldandi á teim økjum, sum vórðu búreist úr Noregi.

Henda hugsan man tó neyvan vera bein Íslandi viðvíkjandi. Ið hvussu so er halda norsku rættarsøgumenninir Fr. BRANDT (s. 253–54) og ABS. TARANGER (s. 392), at óðalsrætturin ikki var lóggildur á Íslandi fyrr enn við fyri skipan frá 29. november 1622.

Afturímóti kom óðalsrætturin til Hetlands fyri hesa tíð. Tann 22. august 1604 ásetti lögtingið í Hetlandi, »that na persoun or personis fra this furth ather by or sell ony sort of landis with utheris without the samen be first offerit to the narrest of the sellaris kin according to use and consti- tute of the contrie« (Tingb. bls. 150). Tey siðstu orðini vísa, at tað ið hvussu so er ikki hevur verið nakað nýtt, sum her varð lógbóðið, og tað er möguligt, at óðalsrætturin hevur verið kendur í oyggjunum langt afturi í tíðini. Í tí gamla norrøna málínum (Norn) í oyggjunum kemur orðið óðal fyri í hættinum *udal* ella *udel*. Talanin er um *ald udal*, sum J. JAKOBSEN lýsir sum »urørlig og fra for- fædrene arvet odelsejendom«, smbr. fornn. alda óðal. Orðið kemur eisini fyri í staðarnøvnum (*Udelsland*, *Udelstaft*) og í samansetingum: *udal-born* (óðalsborin), *udalland* (gomul óðalsjørð), *udal-man* ella *udaler* (óðalsmaður, óðalsbóni) og *udalred* (óðalsrættur).

Í Føroyum verða óðalstrætur longu umrøddar í tí elstu tingbókini (1615–54), men tað er einki sum bendir á, at óðalsrætturin skuldi havt verið nýtt fyribrigdi í oyggjunum tá. Tá ið Gulatingslógin kravdi 6 ættarlið til óðalshevd, er tað rímuligt at halda, at óðalsreglurnar ikki beinanvegin vórðu lóggildar í Føroyum, men neyvan er nakar ivi um, at óðalsrætturin, um hann ikki áður var lóggildur her, ið hvussu so er fekk lóggildi í 1273. Á vári hetta ár gav norsk kongurin Magnus Løgbøti eina rættarbót fyri Føroyar, har m. a. stendur (Dipl. Fær. s. 23–24):

» . . . af þhui vilium vær . . . att her skulum ganga slick log sem genger vm oll Gulatings log, vthann Bunadar Bolcker shall stande efter thui sem sialf ydar bok watter. «

»Bunader Bolcker« í Gulatingslögini hava óivað verið uppfataðir sum landsleigubólkurin (G. 72–102), sum ikki bert hava fyriskipanir um jarðarleigu, men eisini fleiri reglur um vanlig landbúnaðarrættarlig viðurskifti. Men reglurnar fyrir óðalsrætti eru at finna í eini serskildari deild í lögini um óðalsloysing (G. 265–94), og tí eru tær helst ikki komnar við í undantökuni í rættarbótini frá 1273. Fyriskipaninar í Gulatingslögini um óðalsrætt mugu tí hava fincið gildi í Føroyum í seinasta lagi 1273. Møguliga hava óðalsrættarreglur verið áður, men avgjørt prógv er einki fyrir tí.

Longu árið eftir – 1274 – varð Gulatingslógin í Noreg avloyst av landslög Magnusar Løgbøta. Henda lóg varð kortini ikki samtykt á norsku tingunum vestanfjalla fyrr enn í árunum 1275–76, og hon hevur neyvan fincið gildi í Føroyum frammanundan. Hinvegin er tað avgjørt, at hon hevur havt gildi her. Besta prógvið fyrir tí er, at hon er at finna í øllum teim handritum, har Seyðabrævið frá 1298 stendur, og harafurut, at sjálvt Seyðabrævið vísir til hana í fleiri stöðum. Í innganginum til Seyðabrævið gr. 1 verður enntá sagt, at henda fyriskipan skal vera ein útfylling av tí sum »æigi stendr i lovbok þeiri er varr en virðuligi herra Magnus konungr hinn koronadi gaf oss ok menn samþycktu a alþingi«. Av hesum sæst, at landslógin frá 1274 beinleiðis er samtykt á Føroya lögtingi, ið hvussu so er áðrenn 1298, og helst áðrenn deyða Magnusar Løgbøta í 1280.

Fyriskipanirnar í landslögini um óðalsrætt eru at finna í VI. deild, sum snýr seg um *landabrigði*, t. v. s. loysn av jørð, sum aðrir eiga. Í VI–2 verða fýra hættir nevndir, sum óðalsrætturin kann ognast eftir. Hin týdningarmesti er, at »jørð liggr undir sama ættlegg 60 vetra eða lengre«. Henda regla lýsir eina mikla skerjan í mun til krøvini í Gulatingslögini um 6 ættarlið. Annars skerdi landslógin ættarliðtalið til 4, men henda regla fekk ikki stóran týdning saman við fyriskipanini um 60 vetra óðalshevd. Hvati viðvíkti forkeyps-

rættinum, so ásetti landslógin (VI-4), at prisurin skuldi ásetast av skynsomum monnum, og sama regla var galdandi við heimloysn av jørð frá einum fremmandum keypara (VI-5). Av øðrum frávikum í samburði við Gulatingslóginu kunnu nevnast, at reglurnar um óðalsarv vórðu eitt sindur broyttar (sjá SKEIE s. 15-17).

Reglurnar í landslóginu um óðalsrætt voru galdandi í Føroyum, til tær vórðu avloystar av teimum javnsvarandi fyriskipanunum í Norsku lög hjá Kristjani IV 1604, sum styttir um tiðina fyri óðalshevd frá 60 til 30 ár og frá 4 til 3 ættarlið, men umframt hetta voru reglurnar í fyriskipanini í sini heild ein umseting til danskt. Í teimum elstu tingbókunum voru fleiri sakir um nýtsluna av óðalsrættar reglum í N. L. hjá fjórða Kristjani umrøddar. Í eini einstakari sak tykjast ennta reglurnar í Gulatingslóginu at hava verið nýttar.

Í tingbókini fyri 1622 (bl. s. 169-70) verður ein sak umrødd millum Jens Simonsen og Mikkel Joensen (Mikkjal í Lamba) viðvíkjandi jørð í Húsavík, sum Jens Simonsen »mente at være næste odelsmand til at igen løse«. Men loagrætturin helt nakað annað og feldi henda dóm:

»Så efterdi det befandtes, at for'ne jord havde ligget under Mikkel Joensens farfædre udi fem langfædres tid upåkraft og upåkæret, da blev de breve, som de derpå havde, såvel jorden dømt efter loven at være under for'ne Joens Heinesens arvinger, og så brevene at stå ved deres fulde magt til evig tid.«

Mikkjal í Lamba var sonur Joen Heinesens, sjá LOUIS ZACHARIASSEN s. 290 f.

Sum tilskilað, varð eftir N. L. fjórða Kristjans kravt, at jørðin skuldi hoyra ættini til í 3 ættarlið, meðan Landslógin kravdi 4 ættarlið og Gulatingslógin 6 ættarlið, soleiðis at sjálvt kravið í Gulatingslóginu her varð lokið.

Við Norsku Lög hjá Kristjani V av 15. april 1687, sum sambart boðanarbræv frá 12. mei 1688 fekk gildi í Føroyum

frá Mikkjalsmessudegi s. á. at rokna, varð óðalshevdtíðin skerd til 20 ár, og umframta óðalshevd kennir lógin einans makaskifti av óðalsjørð sum grundarlag fyri at ogna sær óðalsrætt (N. L. 5–5–1). Annars eru reglurnar um óðalsrættin at finna í N. L. 5–3–1 til 16.

Fyriskipanirnar í Norsku lóg um óðalsrætt hovdu gildi í Føroyum í 100 ár. Tær vórðu avloystar av reglunum í fyriskipan frá 14. januar 1771 um óðalsrættin í Noregi, sum vórðu kunngjørðar at galda fyri Føroyar á Ólavsekutingnum 1789.

Í Europu var í hesi 100 ár hend ein broytan í sjálvum sjónarmiðnum um framihjárættin hjá slektini til jørðina, og tessvegna kann tað kanska vera hóskandi fyrst at líta at tilgongdini utanfyri Føroyar.

IV. Tilgongdin utan fyri Føroyar.

Í Sviaríki vórðu tær ymsu landslagslóginar umleið 1350 savnaðar saman í Landslög Magnusar Eirikssonar, har fyriskipanirnar um bördsrätten vórðu tiknar uppi, soleiðis at meginreglan paterna paternis, materna maternis, ið sum áður nevnt einans hevði havt gildi eftir Östgötalagen, nú gjørdist vanlig. Lóbøð skuldi fara fram á trimum tingum, síðan kundi bördemannen við eitt ára fresti innloysa jørðina fyri tann pris, sum varð ásettur av serligum metingarmonnum. Í býarlög Magnusar Eirikssonar eru eisini fyriskipanir at finna um *bördsrätt*, men frestirnar eru stytri her. Reglurnar í landslóginu og býarlóginu vórðu savnaðar saman í Sviaríkis Ríkis Lög 1734, har reglurnar um *bördsrätt* vórðu uppi tiknar. Bördsrätten var galldandi í býnum til 1857 og úti á bygdunum til 1863, men kortini eru enn nakrar leivdir at finna (sjá UNDÉN II, 1 s. 142).

Í Danmørk fell lögboðsskyldan fyri keypsstaðargóðs burtur i 16. old og fyri jarðargóðsi hjá aðalinum við Keypmannahavnar reces hjá Kristjani triðja frá 1547. Annars vórðu reglur tiknar upp í Donsku Lög hjá Kr. V. frá 1683,

sum svaraðu til Jútsku Lóg I—34, soleiðis at meginreglan paterna paternis, materna maternis var nú — eins og í Svíaríki — innförd fyri alt ríkið, sjá D. L. 5—3—1. Reglan frá recessen frá 1547 varð upphildin soleiðis, at »*frit jorde gods*« kundi verða selt utan lógbjóðan, smbr. D. L. 5—3—3, og tað sama var gallandi fyri keypstaðarjørð, sum mettist eins og leysafæ, smbr. D.L. 5—3—4. Fyriskipanirnar í Donsku Lóg voru í sjálvum sær gallandi til tinglýsingarlógin fekk gildi í 1927, men veruliga var lógbjóðanin fallin burtur langt frammanundan. ØRSTED sigur í 1831 (IV, s. 193): »Overalt har hiin Forkjøbsret i flere Generationer blot paraderet i Systemerne, uden at Man har seet Exempel på, at den er blevet reclameret«. Annars var fyriskipanin í roynd og veru farin úr gildi, tá talan var um veruligar ognarðar við fyriskipan frá 13. mai 1769, har tað í gr. 5 stendur, at ognarbóndin »er berettiget til at disponere over hans Gaard, som han for godt befinder, med at afhænde, sælge og pantsætte den, og saa fremdeles«. Á Bornholm var lógbøðsreglunum longri tíð lagað. Her varð ásett við fyriskipan 14. oktober 1773 í gr. 10, at hann, sum var sinnaður at selja ein ognargarð á Bornholm, mátti fyrst lógbjóða hann »efters Lovens Maade til sine næste Frænder«. Við Pl. 31. august 1827 vórðu gjøllari reglur ásettar fyri, hvussu lógbjóðan skuldi fara fram, og tær serligu Bornholmarreglurnar vórðu ikki sagdar úr gildi fyrr enn við lög nr. 5 frá 8. januar 1887.

Sum áður umrøtt vórðu óðalsrættarfyriskipanirnar í Norsku Lög broyttar við fyriskipan av 14. januar 1771. Tilevingin til reglugerðina var ein áheitan til kanceliíð um at siga óðalsrættin úr gildi, sum fekk tær fylgjur, at álit vórðu latin frá øllum fylkisonnum (amtmonnum) fútum og sorinskrivarum í Noregi um, hvørt óðalsrætturin skuldi haldast í gildi. Her voru menn ójavnit á mali, soleiðis voru 9 amtmennt fyri avtoku og 9 imóti. Fýra ár áðrenn fyriskipanin kom út, varð óðalsrætturin vardur í ritgerðini hjá norðmanninum JENS BING DONS til doktarastigið í 1767, men

kortini nevnir Dons einastaðni i doktararitgerðini, at loysingarrættindi sum óðalsrætturin »i høj Grad formindske Friheden i Transactioner, Eiendomsrettens Sikkerhed samt Grundeierdommens Priis og foranledige fordærvelige Rets-trætter«. (citat eftir U. A. Motzfeldt s. XI). Hetta samsvarar væl við ta áskoðan, sum náttúrrættarspekingarnir høvdu á loysingarrættin hjá ættini, sum teir hildu vera ognarrættinum eitt óhóskandi haft. Montesquieu tók í síni kendu bók *De l'esprit des Lois*, sum útkom í 1748 til orða fyri avtökuni *retrait lignager*, slektarinnar loysingarrættur eftir fronskum rætti. Aðalumboðsmaðurin HENRIK STAMPE, sum fekk tað samansavnaða tilfarið til ummælis, var kortini sinnaður fyri óðalsrættinum. Hann sigur í álti sínum um spurningin og hansara avtøku m. a. (citat eftir Skeie s. 23):

»Jeg havde ønsket, at man havde haft nogen mere og sikrere underretning om bønderne i Norge, deres tænkemåde i henseende til odelsretten, og hvorledes de betragte og anse samme. Men det lidet, som derom findes i de indkomne betænkninger går ud på, at bønderne anse odelsretten som en forret, der formerer deres kærlighed til fædrelandet og lyst til at forsøre det. Altså må jeg antage dette som en sandhed, og så længe jeg bliver derved, hverken tør eller vil jeg ráde til at ophæve den.«

Stampe vildi halda fast við regluna í Norsku Lög um óðalshevd og innföra eina nýggja reglu sum lat óðalsrættin fyrnast til 30 ár, sum fekk týdning í tí føri, at garðurin skifti eigara, soleiðis at óðalshevd ikki fekst til hansara innan tey 30 árini. Tann langa frestin, sum Stampe vildi lata fyrnast var prógv fyri, at hann vildi hava óðalin hjá ættini sum longest. STRUENSE, sum tá stýrdi í navni hins sinnissjúka Kristjans sjeynda og sum var ávirkaður av sjónarmiðunum hjá upplýsingartíðini, hevði illvild ímóti óðalsrættinum, og hann fekk tí stytt óðalshevdtiðina niður í 10 ár og fyrningartíðina til 15 ár. Norsku rættarsogumenninir Fr. BRANDT og ABS. TARANGER hava greitt frá, at Stampe heilt misfataði óðalsstovnin, men ímóti hesum við-

merkir SKEIE (s. 25–26): »Også i sin behandling av odelsrettsspørsgsmålet viste Stampe seg, etter min oppfatning, som en meget skjøn som mann.«

Sum tað sæst, so skerjir fyriskipanin frá 14. januar 1771 stórvegis óðalsrættin, sum í innganginum verður grundgivið soleiðis, at óðalsrættarviðgerðir vilja verða fyribyrgdar, men tað verður tó eisini sagt í intimatiðnini, at tað er »Kongens Hensigt og Vilje . . . at haandhæve Undersatterne i Norge ved den dem fra umindelig Tid af tilkommende Odels- og Aasædesret«. Hetta eru allarhelst ikki orðini hjá Struense, men hjá Stampe.

I komandi árum vunnu sjónarmiðini hjá upplýsingartiðini meira og meira fram, eisini hennara sjónarmið um friðhalgan av ognarrættinum, sum varð fastlagt eins og ein trúargrein í teirri amerikanskum Declaratiōn of Rights í 1776 og tí fronsku samtykt um mannaættindi í 1789. Slektarinnar loysingarrættur varð mettur sum ein skerjan av tí fríu ognarrættinum, og tann franska kollveltingarlóggávan tók í 1791 retrait lignager av. Henda áskoðan fekk eisini høvdið fyri seg í Norðanlondum. Í einum álti frá 1799 sigur tað lögfrøðisliga fakultetið í Keypmannahavn (cit. eftir Skeie s. 27): »at næsten alle oplyste statsmænd have anset odelsretten for at være en politisk skadelig indretning«. Somu uppfatan hevði norðmaðurin CHRISTIAN COLBIØRNSEN. Tá tær donsku landbúnaðarábøturnar í 1788 fingu gildi, hevði hann verið sjálv sálin til at ávirka hetta. Frá 1804 og til sín deyðadag í 1814 var hann justitiarius í hægstærði. Í hesum tíðarskeiði fekk hann fyriskipanina frá 5. apríl 1811 um óðalsinnloysing í Noregi lógfesta. Sjálvt tankagongdin í fyriskipanini vírir seg sjónskast í gr. 10, har sagt verður, at kongurin »for at betrygge Eiendoms Friheden« hevur avgjört, at tað »under ingen omstændigheder maae erhverves Odels-Løsnings-Ret« á »offentligt eller beneficeret Gods, som herefter afhændes til Private«. Grein 3 veitti honum, ið sjálvur hevði vunnið sær óðalshevd rættindi til at avgera, hvørt jørðin skuldi vera heft við óðal ella ikki,

og somu rættindi fingu arvingarnir eftir gr. 5–6. Gr. 4 ásetti gjøllari reglur, hvussu slík jørð skuldi heftast við óðal, og um tær ikki vórðu fylgdar, var jørðin sambart gr. 7 frí fyrir óðal. Annars varð 10 ára óðalshevdin uppihildin við gr. 1, men í gr. 2 var tiðin sum jørð kundi fyrnast eftir sett niður í 5 ár. Ætlanin í fyriskipanini var í veruleikanum ikki at ábøta óðalsrættin, men at slóða fyrir, at fáa hann heilt avtiknan, sum tyðuligast vísir seg við grundgevingini hjá Colbjørnsen av lógin, har hann ein-táttað vísir á brekini við óðalsrættinum. SKEIE sigur um hetta (s. 27): »Den danske jurist Stampe viser i sin foran omtalte erklæring av 1770 bedre kjennskap og forståelse enn nordmannen Colbjørnsen«. BRANDT sigur tað enn hvassari (1849 s. 18): tá hann sigur, at tað var Danin Stampe, sum við fyriskipan av 1771 »forhindrede at Odelsretten blev ophævet«, meðan norðmaðurin Colbjørnsen við fyriskipan av 1811 »vilde forberede Odelsrettens fuldkomne Ophævelse«.

Andstøða móti fyriskipanini av 1811 var ikki eingin. Í Eidsvoldsamkomuni vísti meginparturin seg at vilja halda uppá óðalsrættin, og í norsku grundslóginu av 17. maj 1814 gr. 107 varð ein fyriskipan uppítíkin um, at óðals- og ásætisrætturin ikki mátti fara úr gildi. Við eini lög frá 14. juni 1816 fóru gr. 10–11 í fyriskipanini av 5. april 1811 úr gildi, og við lög av 26. juni 1821 komu nýggjar reglur at galda fyrir óðalsrættin, samstundis við at tær eldu reglurnar, herundir eisini fyriskipanin frá 1811 í sini heild, fóru úr gildi. Lógin frá 1821 er enn lutvist galddandi í Noregi.

V. Tilgongdin í Føroyum 1789–1857.

Sum áður gitið fekk fyriskipanin frá 14. januar 1771 gildi í Føroyum í 1789, meðan fyriskipanin frá 5. apríl 1811 ikki skuldi galda her. Í einum amtsskrivi verður seinni sagt frá (16/12 1826–E–776), at orsókin ikki er vorðin funnin til, at fyriskipanin frá 1811 ikki varð kunngjørd í Føroyum.

Okkurt um eitt ár eftir tað, at CHR. LUDVIG TILLISCH var vorðin amtmaður, bað hann í skrivi av 5. juli 1826 (E—624) sorinskrivaran og landfútan um teirra álit um, hvussu rúmar ræsur fyriskipanin av 1811 skuldi fáa í Føroyum. Tá ið Tillisch hevði fingið hesi álit í hendi tilráddi hann í skrivi av 16. december 1826 (E. nr. 776) til kanselliið, í fyrsta lagi, at allur óðalsrættur í Føroyum varð avtikin og í øðrum lagi, at fyriskipanin av 5. apríl 1811 skuldi fáa gildi, kortini soleiðis »at ingen Jordlod, som var mindre end en halv Mark Jord skulde være Gjenstand for Indløsning«. Sum tað fer at vísa seg var Tillisch ikki væl í øgn við óðalsrættin, sum ikki er so lógið, tá ið óðalsrætturin í hesi tíð hevði fáar menn sum vardu hansara sok i Danmørk. Serliga ANDERS SANDØE ØRSTED var hansara svorni móttostøðumaður. Hann hevði í eini grein í Nyt juridisk Arkiv 26. Bd. (1819) harðliga funnist at óðalsrættinum, sum eftir hansara uppfatan hevði »overlevet den tid, hvori den tjente til at befæste frihed og ejendom«, og nú »standsede agerdyrkningens fremskridt« og gav »egennytte, rænker og usamdrægtighed rig næring« (cit. eftir SKEIE s. 29). Ørsted virkaði í mong ár sum lögfrøðiligur leiðbeinari, so tað er ikki óhugsandi, at Tillisch, sum í árunum 1816–20 læs lögfrøði, er vorðin ávirkaður av hansara sjónarmiðum. Ið hvussu so er hava Tillisch og Ørsted somu áskoðan. Hann byrjar sítt omanfyri nevnda skriv frá 16. december 1826 soleiðis:

»Det er formeentlig en aldeles afgjort Sag, at den paa Færøe efter Norske Lov og Forordningen af 14. juni 1771 gjeldende Odelsret foranlediger de fleste og største Stridigheder mellem Indbyggerne, og det uden i andre Henseender at være Landet til Nutte«.

Men kancelliið, har Ørsted annars hevði havt sæti sum tilnevndur síðan 1813, og hvørs forseti var P. C. STEMANN, morbróður Tillisch, ið hevði sitið frá 22. januar 1827, vildi ikki fylgja tilmælið um at avtaka óðalsrættin og ynskti sær at fáa gjøllari frágreiðing um, hví í øðrum lagi uppskotið

hevði sett minsta mark til eina hálvmørk. Um hetta sigur Tillisch í skrivi frá 8. oktober 1827 (F. nr. 236):

»Minimum for den Jord, der skal kunne være Gjenstand for Odels-løsning, har jeg i min tidligere Betenkning over denne Sag ansat til en halv Mark Jord i Betragtning af, at Indløsning af mindre Jordlodder, dels giver Anledning til mangfoldige Disputer og Stridigheder mellem Indbyggerne, dels ogsaa forhindrer, at de nu overalt adsprede smaa Jordlodder kunne blive samlede.

Desuden har jeg ogsaa antaget en halv Mark Jord at kunne afgive tarveligt udkomme for en Familie, hvilken Mening ogsaa finder Med-hold i Forordningen af 21. Maj 1777, der bestemmer, at Folk af Almuen kan indlade sig i Ægteskab, naar de for deres Sognepræst godtgjøre, at de ere i Besiddelse af en halv Mark Eiendomsjord, og med Hensyn hertil kan det unægtelig være af megen Interesse for en odelsberettiget at indløse en saadan Jordeiendom, paa hvilken han kan nedsætte sig og underholde en Familie.

Men jeg kan paa den anden Side ikke nægte, at en saadan Bestem-melse i Grunden vilde indeholde en indirekte Ophævelse af al Odels-Indløsning paa Færøe, da det Tilfælde meget sjældent vilde indträffe, at en Mand solgte mere end en halv Mark Jord paa een Gang, ligesom jeg er tilbøjelig til at tro, at denne Forandring i Begyndelsen vilde vække en Del Misnøje her til Lands, hvor man sætter saa stor Pris paa enhver nok saa lille Jordeiendom. Og for saa vidt det høie Col-legium i Betragtning heraf, maatte finde Anledning til at vælge en lempeligere Fremgangsmaade for at bevirke en Forandring i den nu bestaaende Odels-Indløsning. saa tillader jeg mig ærbødigst at indstille, at Minimum for den Jordlod, der skal kunne belægges med Odelsret, i Almindelighed ansættes til fire Gylden, dog med den Modifikation, at den odelsberettigede, som bevisliggør, at han ejer i det mindste en Gylden Jord i det Bøigdelag, hvor han vil gjøre sin Løsningsret gjældende, skal kunne løse endog en enkelt Gylden Jord, hvorimod Løsningsret til et eller flere Skind Jord aldeles maatte bortfalde.«

Tað voru tey seinast tilskilaðu sjónarmiðini, ið gjørdust støði undir fyriskipanini frá 14. januar 1829 »indeholdende nærmere Bestemmelse ang. Odels-Indløsningsretten paa Fær-øerne« gr. 7, sum ásetti, at einans jarðarlutir uppá 4 gyllin og meira kundu heftast við óðal. (Tann undantaksreglan, sum Tillisch skeyt upp, har tað kundi koma niður í ein gyllin, kom ikki við í fyriskipanini). Fyriskipanin svarar

annars i síni heild til ta norsku fyriskipanina frá 5. apríl 1811, tó varð í gr. 4 sett ein regla sum skuldi miða imóti at rökja áhugamálini hjá veðhavarum og øðrum ognarum. Í innganginum til fyriskipanina verður sagt, at hon hevur í hyggju lutvist »at forebygge de Stridigheder«, har óðalsloysingarrætturin »idelig giver Anledning«, og lutvist »med Vedligeholdelse af selve Rettigheden, at afhjelpe de skadelige Indskrækninger i Eiendomsretten over Jord, som den for Tiden medfører«. Av hesum orðum sæst týðuliga, at tað eru sjónarmiðini hjá Ørsted viðvíkjandi óðalsrættinum, sum her koma til sjóndar. Í 4. bindi av síni »Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed«, sum kom út í 1829, helt Ørsted fast við sitt gamla sjónarmið til óðalsrættin, og hann sigur m. a. (s. 117), at hon »indeholder en fordærvelig Hindring for Eiendommenes frie og hensigtsmæssige Benyttelse« og (s. 118) »at det Princip, der ligger til Grund for Odelsretten, er erke aristokratisk, og at den, hvis dens oprindelige Væsen ikke Tid efter anden var blevet lempet ved Lovene, vilde have til Følge, at Ingen kunde med nogen Sikkerhed eie et Jordegods, som ei nedstamme fra den Familie, der i en Række Generationer havde besiddet samme, og tillige var den nærmeste i Æten«.

Vónirnar um, at fyriskipanin frá 14. januar 1829 skuldi byrgja fyrir óðalstrætumálum komu ikki at vera so sum roknað hevði verið við. Tað vóru fleiri tilíkar rættarsakir í teim næstu ártíggjunum. Sorinskrivarin GEORG FLEMMING TILLISCH, sum var ein yngri bróður áðurnevnda amtmann CHR. LUDVIG TILLISCH, nýtti dómin í eini slíkari óðalsloysingarsøk (FRD. 29/11 1845) til at koma fram við nokrum meira vanligum sjónarmiðum um óðalsrættin. Hann hevði avgjört somu áskoðan um hann og bróðurin, tá ið hann sigur, at »denne Rettighed til at indløse Jord, som andre lovligen have afhændet«, ikke er »begrundet i almindelige Retsprincipper eller Billighed, men kun har sin Oprindelse fra rent positive Lovbestemmelser«, og sum meira er tað »af alle erkendt, at denne Rettighed i og for sig er skade-

lig, hvorfor Lovgiveren også stedse mere og mere har indskrænket den». Lunddahl, sum um sama mundið var fúti í Føroyum, hevði somu áskoðan á óðalsloysingarrættin. Í ritgerð síni frá 1843 um føroysk landbúnaðarviðurskifti, sigur hann (LBK II s. 458), at hesin rættur er »en af de flere Hovedhindringer for en ellers tænkelig forbedret Tilstand af Jordbrugere«. PLØYEN amtmaður hevur ikki beinleiðis lýst sína støðu til óðalsloysingarrættin, men í einum skrivi til kansellið frá 12. november 1846 (Ø. nr. 110) mælir hann kortini til, at Tillisch'ar dómur frá 29. november 1845, fær eina viðgerð á einum hægri rættarstigi m. a. ávisandí til, at tann í sakini umrøddi »Odelsløsningsberettigelse« var »af Vigtighed« fyri ta einkju, sum hevði tapt sakina. Hann finnist at, at dómurin hevur kravt slíkt prógv fyri óðalsloysingarrættinum, sum í veruleikanum var ómöguligt at føra, tá ið realregistur trutu og tær eldru kirkjubækurnar vóru ófullkomnar, – og slíkt prógv var heldur ikki áður vorðið kravt. Hann viðger ikki tað, sum Tillisch annars nevnir um óðalin sum stovn, men tó sæst týðuliga, at hann ikki er á somu áskoðan sum sorinskrivarin.

Sjónarmiðini hjá Tillisch og Lunddahl óðalsrættinum við-víkjandi svaraðu til ta uppfatan, sum var vanlig innanfyri danska rættarvísend, men í Noregi vóru tað heldur ikki so fá, sum høvdu somu áskoðan. Í 1845 varð eitt uppskot sett fram um at taka gr. 107 í norsku grundlögini av, og U. A. Motzfeldt, sum var dómari í Noregis hægstarætti gav í 1846 út eina greniliga ritgerð um óðals- og ásætisrættin, har hann í innganginum hvassliga finnist at óðalsrættarstovninum, og í 1849 kom rættarsøgumaðurin Fr. Brandt við atsókn á óðalsrættin. Broytingaruppskotið til ta norsku grundlögina varð tó ikki framt. Tað fell endaliga á stórtangi í 1860 (Skeie s. 32–33).

Meðan óðalsrætturin sostatt varð varðveittur í Noregi, gjørðust viðurskiftini øðrvísi í Føroyum í hesum árum. Í fyrstuni var tó útlit til, at lögtingið, sum í 1852 varð endureist, vildi nokta fyri avtøku av óðalsrættinum. Tá ið upp-

skot sama ár varð lagt fyri tingið um at lata ta donsku arvafyriskipanina frá 21. mai 1845 verða galdandi fyri Førøyar, vóru menn ivingarsamir hesum viðvíkjandi, tí teir bóru ótta fyri, at arvareglurnar kundu fóra við sær broyttingar á óðalsrættin, og ikki fyrrenn tað frá stjórnini varð boðað, at talan var ikki um tilíkar broytingar, samtykti lögtingið í 1853 uppskotið, sum gjørdist lóg tann 4. januar 1854 (sí *R.T.L. 1853/54* sp. 44–45) hóast føroyski fólkatingsmaðurin NIELS WINTHON hevði givið til kennar, at ivi kundi vera um at lógarútleggingin hjá stjórnini var røtt (*R.T.F. 1853/54* sp. 1070–73 & 3839–40).

Beint eftir at áðurnevnda lóg var staðfest, kom EMIL DAHLERUP, amtmaður, 20. januar 1854 við einum uppskoti, sum seinni gjørdist lóg 4. marts 1857 um útskifting av privatum jarðargóðsi. Í uppskoti sínum mælir amtmaðurin til, at óðalsrætturin verður avtikin av hesi grund (LBK II s. 368):

»Odelsløsningsretten er ikke af nogen særdeles Betydning her paa Landet. Da dens Ophævelse vil være absolut nødvendig, naar de foranstaaende Bestemmelser ikke skulle tabe en stor Del af deres Betydning, maa det sikkert erkendes for rigtigt aldeles at ophæve den«.

Tá ið havt verður í huga, at lögtingið var ímóti arvafyriskipanini, er tað merkligt, at tingið uttan víðari samtykti uppskotið. Lögtingsnevndin, ið vald var at viðgera lóginna, boðaði í august 1855 frá, at hon hevði somu støðu til uppskotið sum amtmaðurin »hvortil vi endnu skulle tilføje, at denne Ret« – óðalsrætturin – »ikke sjælden bliver afbenyttet af uædle Motiver« (LBK II s. 377). Tá ið malið varð viðgjört á tingi 28. august 1855 atkvøddu 15 fyri og 1 ímóti (l. c. s. 384). Í tilmæli sínum til innanríkismálaráðið 6. september 1855 sigur Dahlerup, amtmaður (l. c. s. 387):

»Endelig havde jeg anset det for nødvendigt, at Odelsløsningsretten blev hævet. Denne Rettighed har overmaade lidet Betydning her paa Landet, og naar den en enkelt Gang benyttes, er det ikke sjældent, at det er af mindre ædle Bevæggrunde den benyttes. Naar denne Rettig-

hed ikke bliver hævet, vil det være om ikke muligt, saa dog overmaade vanskeligt for nogen at faa sin ejendomsjord samlet til et fast Brug.

Greinargerðin hjá ríkisdegnum til gr. 20 í lögini (l. c. s. 398) var bert ein endurtøka av tí, sum amtmaðurin segði. Á ríkisdegi varð óðalsrætturin ikki havdur á mál. Í lögini frá 4. marts 1857 gr. 20 varð hereftir ásett, at óðalsloysingarrætturin skuldi verða avtikin, soleiðis at hann eftir 1. juli sama ár ikki longur kundi gerast galldandi.

Óðalsrætturin hevur nú verið avtikin í meira enn 100 ár, men kenslan av, at jørðin hoyrir slektini til og ikki kann verða sold ella latin fremmandum í hendi, er enn livandi í Føroyum, sum ferð eftir ferð kemur honum til sjóndar, ið hevur við arvaskifti at gera. Av og á hevur talan verið um at lógfesta óðalsloysingarrættin av nýggjum í einum ella øðrum skapi. Í einum løgtingsáliti frá 1943 (Lgt. 1943, s. 127) verður soleiðis tikið til:

»Viðvíkjandi óðalsjørðini, var gamalur norskur óðalsrættur (loysingarrætturin) galldandi her í Føroyum inntil 1857, tá hann var avtikin. Tað at óðalsarvingin eftir ta tið misti lógligan rætt til, um arvalatarin hevði verið noyddur at selt, at loysa jørðina aftur innanfyri eitt ásett áramál, hevur ivaleyst gjørt tað, at nögv óðalsjørð er farin út av bygdini. Hetta spursmál kundi kanska verið vert eina gjøllari eftirkannan: Um loysingarrætturin skuldi verið innaftur fôrdur og tá í hvørjum lagi (formi) . . .«

SUMMARY

The article is about "óðalsrættur" (allodial right), i. e. the right of the family to landed property, especially the right of redeeming such property if it has fallen into the hands of strangers. A survey is given of the development of this right in the Faroes, on the background of the development in the other Scandinavian countries.

By way of introduction, in section I is shown the etymological accordance between the words "ætt" (family), "eiga" (possess), and "óðal" (allodium), dating back to a period when landed property was owned by the family, according to the earliest primitive conception even by the deceased members of the family, interred in the grave-mound near the farm.

In section II is mentioned the right of the family according to the

Scandinavian provincial laws. Some Swedish laws contain prohibitions of sale of landed property outside the family, apart from extreme cases; but the more recent Danish and Swedish laws – in the case of sale of landed property – only contain rules of the property being compulsorily offered to the members of the family, and of the latter being entitled to redeem the property if it is being sold. Similar rules as to the so-called “óðalsjørð” (allodials), i. e. landed property which has belonged to the same family through many generations (4–6), are to be found in the Norwegian provincial laws. Those entitled to landed property of this kind had a higher social standing than other farmers.

In *section III* is mentioned the development in the Faroes from the landnam to 1789. While in Iceland „óðalsrættur“ was probably not introduced until 1622, the right is mentioned in the Shetlandic records 1604, and in the Faroes it must have been introduced – if not earlier – when the Norwegian Gulatings-law was put in force in the islands in 1273. This law was replaced by the Norwegian National Law of 1274, which was presumably put in force in the Faroes between 1276 and 1280. The rules of the national law as to “óðalsrættur” were replaced by King Christian IV’s Norwegian Law of 1604. In the oldest Faroese records preserved (1615–54) several allodial lawsuits are mentioned. New rules as to “óðalsrættur” were put in force in 1688 with King Christian V’s Norwegian Law. These rules were partly changed through a Norwegian Statute of Jan. 14, 1771, which was put in force in the Faroes in 1789.

In *section IV* is mentioned the development outside the Faroes. In Sweden the right of the family of redeeming landed property was repealed about 1860. In Denmark it was not repealed formally until 1927, but in practice – apart from the island of Bornholm – it had been repealed before 1800. In Norway different attacks were made on “óðalsrættur” in the latter half of the 18th century, after which the right was somewhat limited through the Statute of 1771 mentioned above, and in reality practically repealed through a Statute of April 5, 1811. As a reaction to this development a provision was inserted in the Norwegian Constitution of May 17, 1814, that “óðalsrættur” must not be repealed. The Norwegian rules as to this right are now to be found in Statute of June 26, 1821, as subsequently amended.

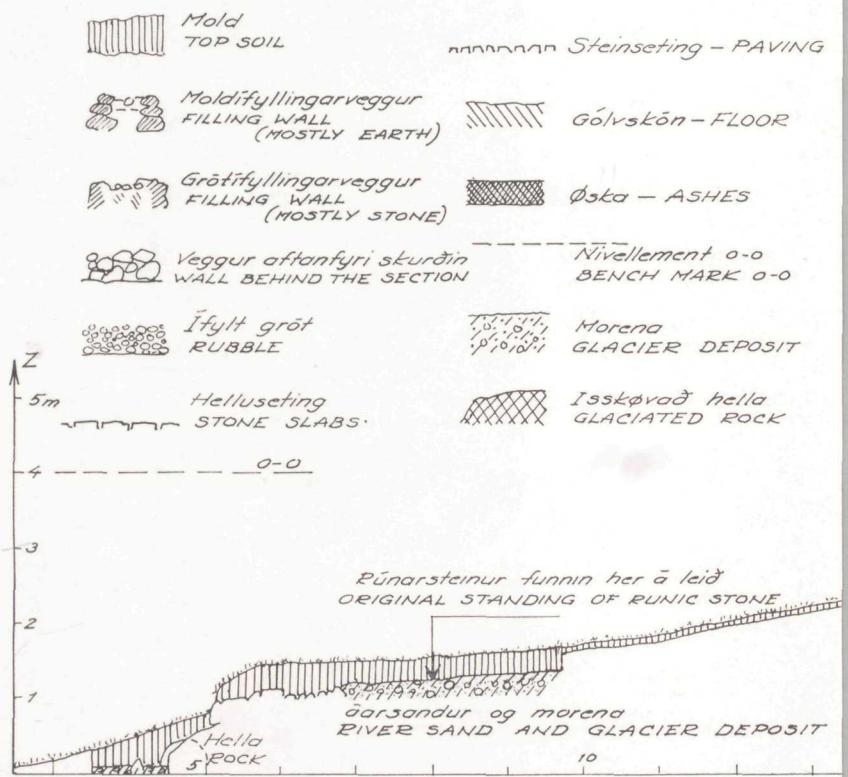
In *section V* is mentioned the development in the Faroes 1789–1857. The Norwegian Statute of April 5, 1811, was not put in force in the Faroes, but similar rules were introduced through a Faroese Statute of Jan. 14, 1829, and by Statute of March 4, 1857, the right was completely repealed. Later on, however, wishes have occasionally been expressed to have the right reintroduced in some modern form. The question was for instance the subject of discussion in the Lagting in 1943.

BÓKMENTIR

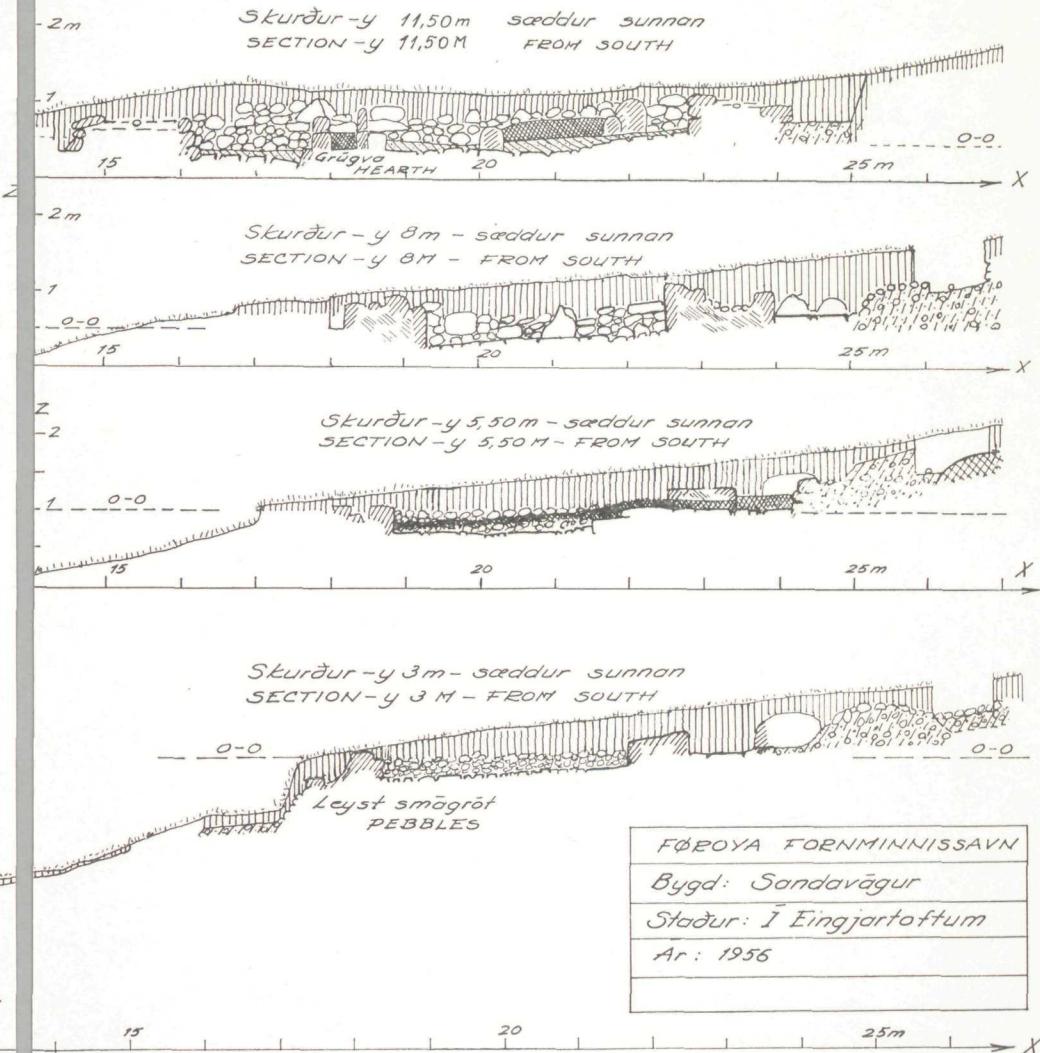
1. *Bíblia.*
2. *Brandt, Fr.:* Om Odels- og Aasædesretten. Christiania 1850.
3. — Tingsretten fremstillet efter den norske Lovgivning. Christiania 1878.
4. *The Court Book of Shetland v. Gordon Donaldson.* Edinburgh 1958.
5. *Dansk biografisk Leksikon I—XXVII.* København 1933—44.
6. *Degn, Anton:* Færøske Kongsbønder 1584—1884. Tórshavn 1945.
7. *Donaldson, Gordon:* Shetland Life under Earl Patrick. Edinburgh 1958.
8. *Diplomatarium færoense.* Føroyskt fodnbrævasavn v/ Jakob Jakobsen. Tórshavn og København 1907.
9. *Falk, H. S. & Alf Torp:* Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch. I—II. Oslo & Bergen 1960.
10. *Fritzner, Johan:* Ordbog over det gamle norske sprog. I—III. Oslo 1954.
11. *Færø amts kopibøger ca. 1805—1850.*
12. *Færøernes soenskriveris justitsprotokoller og dombøger ca. 1800—1860.* (F.R.D. = Færøernes retsdom).
13. *Hansen, Martin A.:* Orm og Tyr.
14. *Heber, Gustav:* Norske rettsreglers historie. I—IX. Oslo 1938—39.
15. *Jakobsen, Jakob:* Etymologisk Ordbog over det norrøne Sprog på Shetland. København 1921.
16. *Kroman, Erik & Stig Juul:* Danmarks gamle Love. København 1945—48.
17. *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder I—VI.* København 1956—61.
18. *LBK II:* Tillæg til Forslag og Betænkninger afgivne af den færøske Landbokommision nedsat i Henhold til Lov af 13. Marts 1908. København 1911.
19. *Løgtingstíðindi 1943.*
20. *Motzfeldt, U. A.:* Lovgivningen om Odelsretten og om Aasædesretten. Christiania 1846.
21. *Petersen, Poul:* Óðals- og ásætisrættur í Norðurlondum. (»Dagblaðið« 18/4 1952).
22. *Petersen, Thorstein:* Odelsjord. (Manuskript ved sorenskriverembedet).
23. *Planiol, Marcel:* Traité Élémentaire de Droit Civil. III. Paris 1913.
24. *Rigsdagstidende 1852/53, 53/54 & 56/57.* (R.T.L. = Landstingets Forhandlinger, R.T.F. = Folketingets Forhandlinger).
25. *Robberstad, Knut:* Gulatingslovi. Oslo 1952.
26. *Skeie, Jon:* Odelsretten og ásetesretten. Oslo 1950.
27. *Sydow, C. W. von:* Övernaturliga väsen. Nordisk Kultur XIX s. 94—159. Oslo 1935.

28. *Taranger, Absalon:* Oversigt over den norske Rets Historie. IV. Privatrettens Historie. Oslo 1907.
29. — *Magnus Lagabøters Landslov.* Kristiania 1915.
30. *Tingbókin 1615–54 v.* Einar Joensen. Tórshavn 1953–56.
31. *Undén, Östen:* Svensk sakrätt. II. Fast egendom. Malmö 1958–60.
32. *Wessén, Elias:* Äldre Västgötalagen. Stockholm 1954.
33. *Zachariassen, Louis:* Føroyar sum rættarsamfelag 1535–1655. Tórshavn 1959–61.
34. *Ørsted, Anders Sandoe:* Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed. IV. København 1829.

Teknlysingar :
SIGNATURES .

3. mynd. Skurðir y-3, -5,50, -8 og -11,50 m, sæddir sunnan. (Sections y-3, -5,50, -8, and -11.50 m, seen from south).

FØROYA FORNMINNISAVN
Bygd: Sandavágur
Stadur: Í Eingjartoftum
Ár: 1956